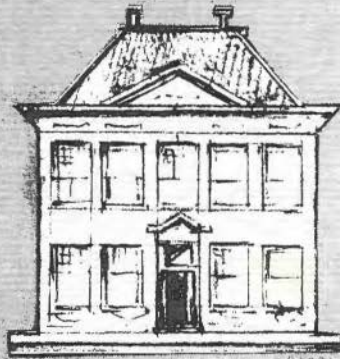

't inschrien

zesentwintigste jaargang nr. 1, januari 1994

kwartaaluitgave van de

VERENIGING OUDHEIDKAMER TWENTE

't inschrien

ISSN 0166-3984

Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Copij zenden aan:

M.Paskamp-van Santen, Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander.
Tel. 05418-80470

Redactie: A.J. Brunt, Delden
H.H. Hagens, Almelo
H.A. Kleerebezem, Borne
J.J.H. Meijer, Hengelo
A.L.A. Wevers, Hengelo
M.Paskamp-van Santen, Mander, eindredacteur

Administratie:

't Inschrien, Het Elderinkshuis
Vereniging Oudheidkamer 'Twente'
De Klomp 35, 7511 DG Enschede

Postrekening nr. 832196 t.n.v. de penningmeester van de Oudheidkamer 'Twente'.

Bank: Algemene Bank Nederland N.V., Enschede rek.nr. 59.27.45.651

Abonnementsprijs f 15,- per jaar
Losse nummers f 5,- (exclusief verzendkosten)

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie

HET IS EVEN WENNEN

Na een periode van precies 25 jaren krijgt U een heel ander Inschrien onder ogen dan U tot heden gewend bent. Aankoop en inrichting van het Elderinkshuis, de vele toekomstplannen die de Oudheidkamer 'Twente' ook onder de nieuwe omstandigheden graag wil verwezenlijken, dwingen tot zuinigheid op alle fronten.

Een belangrijke kostenbesparing is verkregen door het Inschrien in de nieuwe vorm te laten verschijnen, iets kleiner, maar wel met acht bladzijden meer! Door deze extra ruimte kunnen meer en vooral ook langere artikelen beter geplaatst worden.

Het is even wennen, maar de redactie hoopt toch dat 't Inschrien in de nieuwe vorm schrijvers uit heel Twente blijft stimuleren tot het inzenden van copij.

Door alle wijzigingen verschijnt dit eerste nummer van 1994 wel zeer laat, waarvoor onze excuses.

de Redactie

OVERIJSSELS CALENDARIUM

Het eerste Overijssels Calendarium is uit. Het boekwerkje behandelt staatkundige feiten en data gericht op de geschiedenis van Overijssel.

Het doel van de publicatie is het bevorderen van historische activiteiten voor jubilea of herdenkingen. De auteurs streven na, dat bij een historische gebeurtenis de juiste feiten en datum in acht worden genomen. Daarnaast kan deze publicatie gebruikt worden als hulpmiddel bij geschiedkundig onderzoek. Het idee voor het Overijssels Calendarium is ontstaan in het Historisch Beraad voor Regionale Geschiedbeoefening. Een werkgroep, bestaande uit mevr. drs. I. Wormgoor en de heren drs. G. Buist, mr. E.D. Eijken, mr. C. van Heel, drs. F. Pereboom en T. Taconis, heeft daarna het initiatief genomen voor het Calendarium.

De inhoud bevat een opsomming van landbrieven, landrechten, waterschappen en dijkrechten in Overijssel. Daarbij de lijst van bestuurders in Overijssel van 895 tot heden, opgesplitst in verschillende tijdvakken. Bovendien een reeks van bijzondere gebeurtenissen per gemeente. Ook een feestkalender ontbreekt niet.

Aan de hand van relevante literatuur over de Provincie is nagegaan, welke jaartallen van belang zijn. Er zijn oorkondenboeken en andere bronnenpublicaties doorgenomen. Opvallend waren verschillen in publicaties en dat binnen de literatuur. De werkgroep zag zich in deze gevallen genoodzaakt die gegevens te interpreteren. Dit betekent dat het Calendarium een eerste aanzet is. Extra informatie is zeer welkom.

Het Overijssels Calendarium is te verkrijgen bij de Culturele Raad Overijssel, telefoon 038-537527.

De kosten zijn f 7,50 inclusief het verzenden.

EPIGRAM VOOR JOHAN BUURSINK

x Johan Buursink, journalist, dichter, dromer en Ridder, overleed op 3 december 1993 in Glanerbrug, Enschede. Hij was geboren op 29 juni ⁱⁿ de gemeente Lonneker. (1908)

Als pionier voor de Twentse taal en het Twente eigene heeft hij op vele plaatsen zijn sporen nagelaten. Ook in de kring van de Oudheidkamer 'Twente' was hij een bekende vraagbaak en steeds een oprechte vriend.

Boven de overlijdensadvertentie in het Dagblad Tubantia lazen wij een Frans citaat, een parafraze naar Leconte de Lisle:

*Ne pleurez donc pas, ici-bas tout cesse,
le vrai bonheur nous attend au ciel.
En tant que vous m'aimiez sincèrement
gardez donc ma promesse:
Dieu nous rendra tout:
santé, amour, jeunesse,
au Grand Revoir au Jour Eternel.*

x Johan las me, bij ^{mijn} zijn laatste bezoek aan hem, deze regels duidelijk en met grote liefde voor. Of hijzelf tot een goede Twentse vertaling hiervan is gekomen, is ons niet bekend. Zeker is, dat hij veel Europese talen bestudeerde en met experimenten in zijn 'moderspraak' heeft geworsteld.

Als een kleine hommage aan zijn werk volgt hier een 'oawerzetting' (op mijn verzoek) van het epigram in het Eansker Plat door Ben Frey:

*Huil toch nich, hier op eer lop alns of,
t echte geluk wocht oons in n hemmel.
As ieleu mie dan eerlik hebt mogn liedn,
onthoald dan miene toozegging:
God zal oons alns wierum doon:
gezoondheid, leefde, joonkheid,
bie t Grote Wierzeen op n Ewign Dag*

D. Taat

GERARD ELBERINK, ORGELMAKER IN TWENTE

In deze bijdrage worden wetenswaardigheden beschreven over de orgelmaker Gerard Elberink (1825-1897), een boerenzoon uit Geesteren, die beroepsmatig op verrassende wijze techniek en muziek samen liet gaan in wel-luidende orgels. We beperken ons hier tot de personalia en enkele werkzaamheden. Tenslotte wordt een (voorlopige) lijst van door hem gebouwde orgels toegevoegd.

De familie Elberink

Op 15 september 1818 huwt in de gemeente Tubbergen de landbouwer Albertus Elberink, oud 26 jaar, woonachtig in Geesteren, met de jonge weduwe Gesina Lammerink, van beroep 'landbouwster', geboren in Reutum. Zij is dan 22 jaar en woont in Ootmarsum.

Uit het huwelijk worden zes kinderen geboren: vier jongens en twee meisjes. Gerardus, geboren op 16 juli 1825 's morgens om elf uur, is het derde kind. Getuigen bij de aangifte zijn twee landbouwers, vrijwel zeker de noabers van de familie.

Op 15 januari 1836 komt vader Albertus te overlijden en laat dan een jong gezin achter. De moeder huwt een jaar later ten derden male.

Over de jeugd van Gerard Elberink is niets bekend. In Tubbergen zijn pas vanaf 1865 registers van vertrokken personen aanwezig, zodat wij zijn eventueel vertrek naar elders niet kunnen traceren. Wél weten we dat hem in 1844 vrijstelling voor de Nationale Militie werd verleend wegens broederdienst. In economisch opzicht waren de tijden ronduit slecht, zodat het mogelijk is dat hij op jeugdige leeftijd Geesteren heeft verlaten om elders zijn geluk te beproeven.

Na zijn opleidingsjaren vestigt Elberink zich in de stad Oldenzaal. In 1855 woont hij daar. Op 28 mei 1863 huwt hij met Antonetta Hendrika van Zutphen, geboren in Oldenzaal op 3 augustus 1831. De getuigen zijn: Julius Frederikus Vastert, oud 36 jaar, schilder, Bernardus Warger, oud 51 jaar, bakker en Petrus Gerhardus Wilhelmus van Zutphen, oud 36 jaar, van beroep wever, broer van de bruid - allen woonachtig in de gemeente Oldenzaal - en Jan Elberink, oud 40 jaar, landbouwer, broer van de bruidegom, woonachtig in Tubbergen.

Blijkens de geboorteregisters zijn uit dit huwelijk vijf kinderen geboren, vier meisjes en één jongen.

In 1873 koopt Elberink van de medisch doctor Johannes H. Kock een ruim herenhuis aan de Deurningerstraat. Dit niet meer bestaande huis stond bekend onder de naam 'De Elleboog' en was gesitueerd nabij de knik van genoemde straat, direct naast de voormalige overtuin.

Zijn oudste dochter, Antonia Geziena Johanna, huwt op 24 mei 1889 met de Enschedese smid Barnardus Sanders. Elberink, zijn echtgenote en hun dochter Johanna Christina Maria vestigen zich in juni 1890 eveneens in Enschede.

Laatstgenoemde dochter treedt op 30 april 1891 in het huwelijk met haar zwager, de smid Albertus Sanders jr.

Tenslotte huwt de jongste dochter, Albarta Francisca Maria, op 20 mei 1897 met Herman Tönies, van beroep grossier en geparenteerd aan de familie Sanders.

Op 29 mei 1897 doen de gebroeders Johannes Lodewikes Sanders, oud 43 jaar en Albertus Sanders, oud 35 jaar, beide smid, aangifte van het overlijden van Elberink. Hij was 's morgens om twee uur gestorven in het huis staande aan de Molenstraat, wijk D te Enschede. Zijn echtgenote overlijdt op 6 augustus 1909.

Elberink als orgelmaker

Tot op heden kan niet met zekerheid worden vastgesteld, bij wie Elberink het vak heeft geleerd. Een gedrukte bron uit 1865 noemt hem een leerling van de Utrechtse orgelmaker J.Bätz: "Elberink (G.), actuellement à Oldenzaal (prov. d'Overijssel) né à Tubbergen, élève de la maison J. Bätz à Utrecht. Ce jeune facteur plaça un orgue de 2 clav. et pédale séparée à Geesteren, commune de Tubbergen. 11 à 23 jeux. (Communiqué par M. Christiaans de Bois-le-Duc)" 1). De betrouwbaarheid van deze bron moet als zeer wisselvallig worden omschreven. Daarentegen is uit andere bronnen geen sluitend bewijs verkregen dat Elberink inderdaad een leerling van Jonathan Bätz (1787-1849) of van Christian Gottlieb Witte (1802-1873) is geweest.

De bewering, dat hij een leerling is van G.H. Quellhorst (1770-1836) te Oldenzaal kan naar het rijk der fabelen worden verwezen 2). Elberink heeft in het overlijdensjaar van deze vermeende leermeester de leeftijd van elf jaar bereikt. Daarbij komt, dat Quellhorst na zijn débâcle in de Bethlehemskerk te Zwolle, na 1826, op enig stemwerk na, geen opdrachten meer ontvangt.

Na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie (1853) verkeren de katholieken in de gelegenheid veel kerkelijke zaken aan te pakken. Als katholiek, geboren en getogen in de geboorteplaats van mgr. dr. H.J.A.M. Schaepman (1844-1903), mag Elberink vooral opdrachten van de rooms-katholieke geestelijkheid verwachten. Gunstige bijkomstigheid is voorts dat de pastoors in die tijd bijna allen Twentenaren zijn. Zijn eerste opdracht voor de bouw van een nieuw orgel is voor de parochiekerk in Rossum. Volgens Geerdink heeft de muzikale pastoor Johannes Bruns de St. Plechelmuskerk verfraaid met een orgel (1856) 3). Dit bescheiden instrument wordt in 1941 in een nieuw kerkgebouw geplaatst. In 1953 worden bruikbare delen verwerkt in het huidige orgel van Jos Vermeulen uit Alkmaar.

*Dato 1890. Heerenkerkvoogden der Hervormde gemeente te den Ham Dabst.
aan G. Elberink Orgelmaker te Enschede, voor het maatsch.
stemmen des Orgels. de som van twintig gulden - - f 2.*

*gezien
H. A. A. A.*

*W. A. van
G. J. Elberink
G. J. Meurice
J. J. Lambaas*

Kwitantie voor het stemmen van het orgel in de Hervormde Kerk te Den Ham (1890). Voor zover bekend was dit de laatste activiteit van Elberink als Orgelmaker.

*Gevoachtene Edele
Heeren G. Elberink
Orgelmaker
Dinsdag 2 Nov. 1896*

De Heer G. ELBERINK, Orgelmaker
Oldenzaal, heeft door zijn nieuw Or-
gelsysteem, weder bewezen geheel
de hoogte van zijn tijd te zijn.
en verkorde munten uit door deugd en smaak. Een
Register, Windlade, maar ook vooral de schoone I-
tie van ieder Register, dienen genoemd te worden.
Genoemde Heer Elberink wordt daarom aan allen a-
bevolen, die een goed en degelijk Orgel verlangen
J. SCHOONDERBERG
Organist te Rijsoord

Advertentie uit de Provinciale
Overijsselsche en Zwolsche Courant
d. d. 6 juli 1868.

Ondertekening van een brief aan de
Doopsgezinde Gemeente te Enschede.

Het orgel van de St.Pancratiuskerk te Geesteren kwam reeds ter sprake. De indruk bestaat dat Elberink in zijn geboorteplaats een visitekaartje wilde afgeven en daartoe van het kerkbestuur de gelegenheid ontving. Mondelinge berichten melden dat het orgel voor de in 1818 gebouwde parochiekerk in feite te groot was. Volgens Röring is pastoor Joannes Rientjes meer dan dertig jaar in Geesteren werkzaam geweest en heeft hij in 1862 de kerk verrijkt met een 'nieuw, voortreffelijk orgel' 4). Waarschijnlijk is het orgel gemaakt naar het bewaard gebleven bestek: tien stemmen op het hoofdmanuaal, zeven op het positief en vier op het pedaal. Bij de z.g. koppelingen valt op, dat de manuaalkoppeling gehalveerd is uitgevoerd.

In de tweede helft van de vorige eeuw doet zich steeds meer de concurrentie van Duitse orgelfabrikanten gelden. Ook Maarschalkerweerd uit Utrecht krijgt in Twente vaste grond onder de voeten. Dit bedrijf geniet bovendien protectie van het St. Bernulphusgilde. Er worden nieuwe vindingen toegepast en langzaam maar zeker weerspiegelen opvattingen en ideeën een andere tijdgeest. Elberink is zich goed bewust van het afglijden van het ambacht naar een fabrieksmatige aanpak, waarbij artistieke normen minder zwaar wegen, want over het pijpwerk van het orgel in zijn geboorteplaats staat in het bestek: "Deze pijpen alsook het metalen pijpwerk zal niet van fabriek geplette platen gemaakt worden, omdat die aan nare gebreken onderhevig zijn, maar zullen door de orgelmaker aan platen gegoten en op dikte geschaafd worden". Werkend vanuit de traditie heeft hij zich niet ingelaten met toepassing van inferieur materiaal en moderne tractuur (pneumatiek).

Het bedrijf moet van beperkte omvang zijn geweest. In tijden van drukte zal hij een paar knechten hebben gehad. Van zijn kinderen heeft hij geen noemenswaardige assistentie in de orgelmakerij ontvangen; zijn enige zoon overleed in 1873.

Na onderzoek van het orgel in de St. Willibrorduskerk te Vierakker bij Zutphen, dat nog in oorspronkelijke staat verkeert, krijgt men een goede indruk van zijn werk. Elberink hield er een consciëntieuze werkwijze op na, zonder hem behoudend te kunnen noemen en maakte voor alles een degelijk orgel, fraai en evenwichtig van klank. Ofschoon tussen de totstandkoming van beide instrumenten een tijdsverschil van ongeveer vijftien jaar bestaat en de disposities zeker niet parallel lopen (het orgel te Vierakker bezit bovendien geen vrij pedaal) vindt men menige in het bestek voor Geesteren vermelde bijzonderheid weer terug in het orgel te Vierakker. De neogotische kas te Vierakker werd ontworpen door het atelier Mengelberg, onder het devies 'Verum Pulchrum et Bonum' van het St. Bernulphusgilde en gemaakt door de plaatselijke timmerman. Een bijzondere stem op dit orgel is de Vox Angelica (engelenstem), een achtvoets tongwerk dat vanzelfsprekend zoeter klinkt dan de meer voorkomende Vox Humana.

Weerselo, R.K. kerk (oude St. Remigiuskerk). Interieur naar het westen met het Elberink-orgel, juli 1962. Het labiumverloop van de prestantpijpen in de torens en velden vormt niet zoals veelal gebruikelijk een V-vorm, maar één rechte lijn. Hoewel omstreeks 1925 de frontpijpen door exemplaren van zink werden vervangen, zal voordien het labiumverloop identiek zijn geweest. Bätz en Witte hebben een dergelijke opstelling van frontpijpen dikwijls toegepast, hetgeen aannemelijk maakt dat Elberink bij hen het ambacht leerde. (Foto Rijksdienst voor de Monumentenzorg te Zeist)

In de samenstelling van de dispositie is Elberink een kind van zijn tijd. Ook zijn restauratiewerkzaamheden, bijvoorbeeld van het orgel in de Hervormde kerk te Losser, wijzen in die richting. We zouden hem gemakshalve kunnen inde-len bij de romantici, maar daarmee is hij nog niet afdoende gekarakteriseerd. De laatste activiteit die ik heb kunnen traceren vindt plaats in 1890. Vanuit Enschede komt hij voor de laatste maal naar Den Ham om het Scheu-orgel in de Nederlands Hervormde kerk de jaarlijkse stembeurt te geven.

Voorlopige lijst van werken

Van Elberinks werk resteert weinig meer. Dit heeft deels te maken met de sloop van de R.K. waterstaatskerken in noordoost Twente, deels ook met de kunsthistorische onderwaardering voor het interieur van deze kerken. Het is illustratief dat Ter Kuile in 1934 niet de moeite neemt ook maar iets over de orgels te noteren 5). In het gunstigste geval betekende sloop van de kerk meeverhuizing van het orgel naar de nieuwe kerk. Zo ging het in Weerselo toen in 1966 de laatste waterstaatskerk, de oude St. Remigiuskerk, onder de slopershamer kwam. Het orgel (1865) werd gerestaureerd door Jos Vermeulen uit Alkmaar. Het had toen al veel van zijn glorie verloren door eerdere aantastingen in 1925 en 1949. Van Elberink bleven zes registers bewaard.

In de collectie van het orgelmuseum in Elburg bevindt zich een fraai porseleinen naamplaatje met het jaartal 1870, waarvan de herkomst niet meer te achterhalen is. Enige registers van Elberink maken deel uit van het orgel in de Hengelose Paus Johanneskerk. De herkomst hiervan dient nader te worden onderzocht.

Op basis van literatuur- en archiefonderzoek kan de volgende, voorlopige, lijst van werken worden samengesteld:

1855	Losser	R.K.kerk	opstelling oud orgel uit Enschede
1856	Oldenzaal	R.K.kerk	herstel
1856	Rossum	R.K.kerk	nieuw orgel
1859	Ootmarsum	N.H.kerk	voorstel herstel, geen opdracht
1860	Dalfsen	R.K.kerk	opstelling oud orgel uit Geesteren
1862	Geesteren	R.K.kerk	nieuw orgel
1864	Oldenzaal	N.H.kerk	uitbreiding met tweede manuaal
1865	Weerselo	R.K.kerk	nieuw orgel
1865	Vasse	R.K.kerk	overbrenging naar nieuwe kerk
1865	Losser	N.H.kerk	restauratie
1868	Rijssen	R.K.kerk	uitbreiding met tweede manuaal
1868	Tilligte	R.K.kerk	nieuw orgel
1870	Ootmarsum	R.K.kerk	dispositiewijziging
1870	Heeten	R.K.kerk	uitbreiding met tweede manuaal
1871	Reutum	R.K.kerk	'vernieuwing'

1871	Ootmarsum	Klooster	nieuw orgel
1873	Vierakker	R.K.kerk	nieuw orgel
1874	Lonneker	R.K.kerk	bestek en begroting, geen opdracht
1876	Almelo	R.K.kerk	plaatsing Serafijn-orgel (harmonium)
1876	Oldenzaal	N.H.kerk	herstel
1876	Enschede	Doopsg.kerk	prijsoopgaaf herstel, geen opdracht
1878	Almelo	Doopsg.kerk	herstel en dispositiewijziging
1880	Saasveld	R.K.kerk	verplaatsing en herstel
1881	Oldenzaal	aanbieding nieuw orgel, advertentie
1885	Vasse	R.K.kerk	'vernieuwing' (f 1.000.-)
1886	Zenderen	Klooster	offerte nieuw orgel, geen opdracht
1888	Slagharen	R.K.kerk	laatste onderhoudsbeurt
1888	Ommen	R.K.kerk	laatste onderhoudsbeurt
1890	Den Ham	N.H.kerk	laatste stembeurt

H.C.J.Wullink

Noten

1. Gregoir, Edouard. G.J., Historique de la facture et d'orgue avec la nomenclature des principales orgues placées dans les Pays-Bas et dans les provinces Flamandes de la Belgique, Antwerpen 1865.
2. Dalenoort, Herman, Uit de historie van een orgel, in: Jaarboek Twente 1984 (noot 11).
3. Geerdink, J.G., Enige bijdragen tot de geschiedenis van het archidiaconaat en aartspriesterschap Twente, Vianen 1895.
4. Röring, W.G.A.J., Kerkelijk en wereldlijk Twente (deel 1), Oldenzaal 1909.
5. Kuile, E.H. ter, De Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Geïllustreerde beschrijving. Deel IV, de provincie Overijssel. Eerste stuk: Twente. 's-Gravenhage 1934.

Geraadpleegde archieven: gemeente Oldenzaal, Gemeente Tubbergen, gemeente Utrecht, Rijksarchief in Overijssel te Zwolle

WOO SPREK IE OE MEDEMEANS AN? (6)

Oet: 'Historische grammatika van het Nederlands'. Dr. M. Schönfeld (1932).
Tweede persoon enkelvoud, eerste naamval: Indogermaans 'tu', ok in t Latien, Gotisch Pu (P = ne stemloze fricatief net as in t Engelse 'thin'), Middelnederlands 'du'.

2e, 3e, 4e naamval; Gotisch eina, Pus, Puk, Middelnederlands 'dijns', 'di'.

Tweede persoon meervoud, eerste naamval: Oold-Oostgermaans (Gotisch) 'jus', mer in t Westgermaans owwegang van 'j' noar 'g', Middelnederlands 'ghi'.

2e, 3e, 4e naamval: Gotisch izwara, izwis, mer Oold-Westgermaans iuwar, iu, later in t Middelnederlands 'uwer', 'u'; in Hollaandse haandschriftn sedert 1400 'iu' = 'ju'.

De geschiedenis van de aansprekvormn in t Nederlands is heel ingewikkeld.

A. De verdringing van 'du'.

Ierst goldn 'du' vuur t enkelvoud, 'ghi' vuur t meervoud. In t Middelnederlands was dizze verhouding versteurd. In heugere kringn wördn beleefdheidsmeervoud gebroekt um mekaar an te sprekn; dit onder invloed van t Fraans 'tu-vous' (meervoud en beleefdheidsvorm) en t Fraans hef t oet t Latien ontleend 'tu-vos' (meervoud en beleefdheid), Rossums 'doe-ie' (meervoud en beleefdheid). In de Middeleeuwn haaln t gebroek van 'ghi' staark an, onderwiel dat van 'du' vermindern. Tegn t eand van de 16e eeuw is 'ghi' owveral regel; tevergevs probeern Marnix t doade 'du' nei levn in te bloazn. In Hollaand gung t 'du' zoa snel achteroet, umdat doar vól Zuudnederlanders wonn. 'Du' is in de 17e eeuw iets biezunders wördn in de literatuur. De Dortse synode sprek t doadvonnis duur 'du' in n biebel te weigern bie de statenowwerzetting.

B. De verhouding van 'j' tot 'g'.

De ontwikkeling van j tot g is ne eignaardigheid in t Frankies, dat nich in t Freas hef plaatsvundn. De Hollaandse dialekt n vormt hierin n owgangsg gebied, woar eeuw nlaank stried is voerd tusschen beare vormn. Umdat in de Middeleeuwn t Zuudn de suprematie hef, wördt vuurnamelik 'gi'-vormn schrevn. In de kustdialekt n is in t Hollaandse Middelnederlands de objectsvorm 'ju/jou' ontstoan oet t Oold-Westgermaans; 'ji'-vorm ontbrek in t Middelnederlands, mer n enklities (= t woord veraandert duur t vuurofgoande woord) 'je' koump vuur t ierst an t lecht in de 2e helft van de 14e eeuw in de gerechtstaaln van Aardenburg in Zeeuws-Vlaanderen. Vól later tref ie de beklemtoonde vorm 'jij' an. In de literatuur verschien t noa 1600; n bewies dat schriewers as Bredero, Coster, Hooft zik losmaakt van de Broabaantse schriefgewoontes en Hollaands dörf t schrievn. Toch blif tot deep in de 19e eeuw 'gij' heel gewoon as **geschrevn** aansprekvorm. In Zeelaand wördn de g- en j-vormn nōast mekaar gebroekt. Verdenius meant, dat oet 'hebdgi' 'hebdji' is ontstoan en doar wier oet 'heb je'.

C. Ontstaan van 'u'.

In de 17e eeuw kwam in de breew ne neie beleefdheidsvorm vuur, 'Uw Edelheit', ofkört tot 'Uw Ed', 'U.Ed'. t Wör natuurliek volgd duur t wearkwoord in de 3e persoon en t hef 'zich' bie zik (Hebt u zich dat afgevraagd?). Dit 'UE' is de hele 18e en 19e eeuw in de mode blevn. Dit 'UE' wör oetsprökn as 'Uwee'; de 'ee' wör later verzwakt tot 'e' (bv. in begin) en doaroot kwam in de loop van de 18e eeuw 'u'. Net zoa-as 'je' in de 1e en 4e naamval gebroekt kan wördn, zoa is dat ok gebuurd met 'u'. In Den Haag kwam t vuur, dat 4e naamval 'hun' ok as onderwerp wör gebroekt. Elke rechtgeaarde Tukker möt t groezeln, dat ze dat in Twente ok noavolgt en zegt: 'Hun hebt der ok west' in plaats van 'zee/zie hebt der ok west'.

D. De vorming van de meervoldsvorm 'jullie'.

'Jullie' koump oet 'Jelui'.

Oet: 'Leerboek voor de Historischesche grammatica van het Nederlands'. C. van Bree (1977).

De opvattingn van Schönfeld komt owwereen met dei van Van Bree. Hef Schönfeld t owwer, dat 'u' an de winnende haand is, Van Bree 45 joar later: de oolde Hollaandse gewoonte, dat de kinder ere olders met 'u' ansprekt, maakt al meer plaats vuur 'jij/je/jou'. In Reiaert (12e eeuw): 'du' gebroekt ze tegn n lid van de eagn kloch en 'ghi' is tegn n boetnstaander.

H. Engelbertink

HOMINES NOVI De eerste volksvertegenwoordigers van 1795

Op 14 oktober 1993 werd in Groningen het boek 'Homines novi. De eerste volksvertegenwoordigers van 1795' gepresenteerd. In dit omvangrijke boek wordt ruime aandacht besteed aan de eerste volksvertegenwoordigers uit Twente in het jaar van de Bataafse revolutie.

Het hoofdstuk over Twente (62 p.) is afzonderlijk uitgegeven als overdruk. Dit ruim geïllustreerde boekje bevat, behalve biografische gegevens van vele tientallen volksvertegenwoordigers, ook een uitvoerige inleiding waarin oorspronkelijk onderzoek naar het verloop van de revolutie in Twente voor het eerst wordt gepubliceerd. Uitvoerig wordt ingegaan op de vraag, wie de eerste volksvertegenwoordigers waren: hun opleiding, hun beroep, hun sociale achtergrond, leeftijd, godsdienstige gezindheid en andere aspecten.

Bestelgegevens:

Het boek is af te halen bij het Rijksarchief in Overijssel, Eikenstraat 20, 8021 WX Zwolle en kost f 17,50. U kunt het boek ook bestellen door f 21,50 (inclusief porto- en administratiekosten) over te maken op postrekening nr. 865784, ten name van Rijksarchief in Overijssel, o.v.v. 'Homines novi'.

WAARNEMING IN 1986 BIJ MARKT 26, 27, 28 EN LANGESTRAAT 56, ENSCHEDE

Vervolg (zie 't Inschrien 25e jrg. (1993) nr. 4

Bodemprofielen (tekening 4, foto 3)

We gaan terug naar de onderdoorgang van de Richtersgang naar de Klokkensplas. Hier werden bodemprofielen gemaakt (doorsnede 1 en 2, bij muur (a) van Markt 26 en de noordelijke muur (b) van deze doorgang. Daaruit is naar mijn mening het volgende af te leiden:

Doorsnede 1 bij muur (a) Markt 26. Deze grond werd uitgegraven tot 1.80 m onder het maaiveld. Het bleek, dat het linkerdeel geheel uit gestoorde grond bestond en door de bouwwerkzaamheden niet nauwkeurig waar te nemen was. Er zat in deze grond echter geen puin. Kennelijk heeft op de oerlaag 1 een laag van zwarte vettige turfachtige grond gelegen, waarvan nog een restant was te zien bij 5. Mogelijk heeft deze grond deel uitgemaakt van het vroegere kerkhof, gezien het verloop van de oerbodem bij 1, 5 en 2. Hierop wijst ook de vondst van enige jaren terug van een skelet, dat pal tegen de westzijde van het pand Markt 26 was gelegen, alsmede de vondst van enige restanten van kisthengsels in de verstoorde bodem. Ook is het mogelijk, dat dit deel van het kerkhof werd afgegraven en weer met vuil geel zand volgestort, om de bouw van het pand Markt 26 mogelijk te maken.

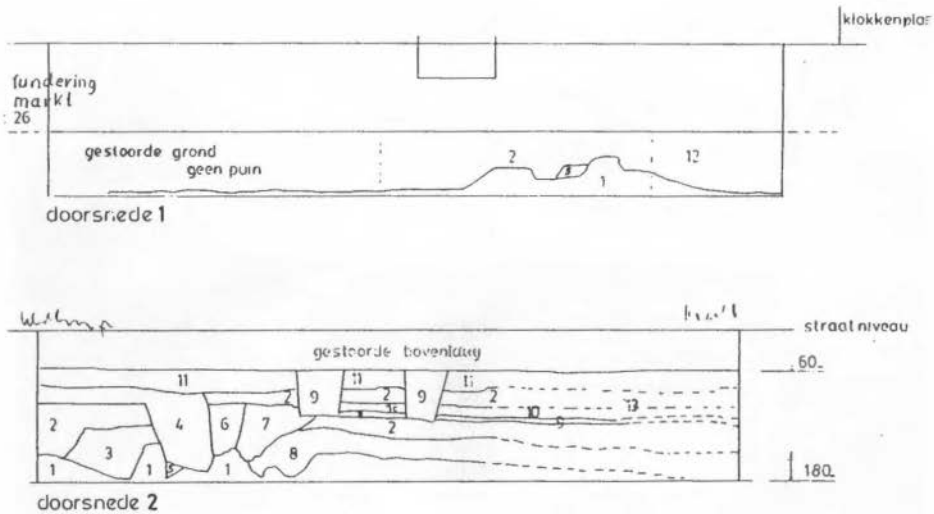
Een totaal ander beeld geeft de tegenover liggende doorsnede 2. Aan de Marktzijde was deze doorsnede 80 cm en bij de Klokkensplas 180 cm verwijderd van doorsnede 1. Vastgesteld moet worden, dat de bodem enorm verstoord is. Het waarom laat naar zich raden, maar heeft waarschijnlijk te maken met de vele bouwwerken die hier werden opgericht en weer gesloopt. Opmerkelijk zijn de uitgravingen 9 met de daaronder doorlopende laag van geel zand op 120-130 cm beneden het maaiveld. Wat was hiervan het doel? Ook hier zien we, dat de bodem tot op ongeveer 1.80 m onder het maaiveld werd 'bewerkt'. Van de vettige zwarte turfachtige grond 5 werd hier maar een klein deeltje gevonden.

In 1980 werd op de Klokkensplas ongeveer 20 meter verderop een waarneming gedaan (zie 't Inschrien 13e jrg. (1981) nr.1).

Gezien deze waarnemingen lijkt het erop, dat we hier te doen hebben met het einde van de aldaar gevonden depressie.

Ook merkwaardig is, dat hoewel diverse lagen veel puin bevatten, er geen enkel brandspoor (1862) werd aangetroffen.

De vraag kan dan gesteld worden hoe het mogelijk is, dat van de onvoorstelbare puinhoop na de brand geen enkel spoor gevonden werd. Wordt deze puingrond dan zo secuur afgevoerd, dat er geen spoor kòn blijven? En zo ja, waarom dan? Of betekent het, dat de bodemstructuur die wij nu zien, reeds voor 1862 is ontstaan? De vraag blijft, wat er dan wel met die bodem allemaal is gebeurd.

Tekening 4

1. Oerlaag van ongeroerde bruine grond, overgaand in geel zand
2. vuil geel zand
3. zwarte grond waarin wat puin
4. vuil bruin zand
5. zwarte vettige turfachtige grond
6. vuil geel zand vermengd met wat puin
7. vuil geel zand vermengd met bruin zand
8. bruin zand vermengd met zwarte vette turfachtige grond en sporen van leem
9. schoon geel zand
10. zwart zand vermengd met puin
11. vuil geel zand vermengd met zwarte grond
12. werd niet ontgraven en kon door bouwwerkzaamheden niet nauwkeurig worden waargenomen
13. kon door verzakking niet nauwkeurig worden waargenomen

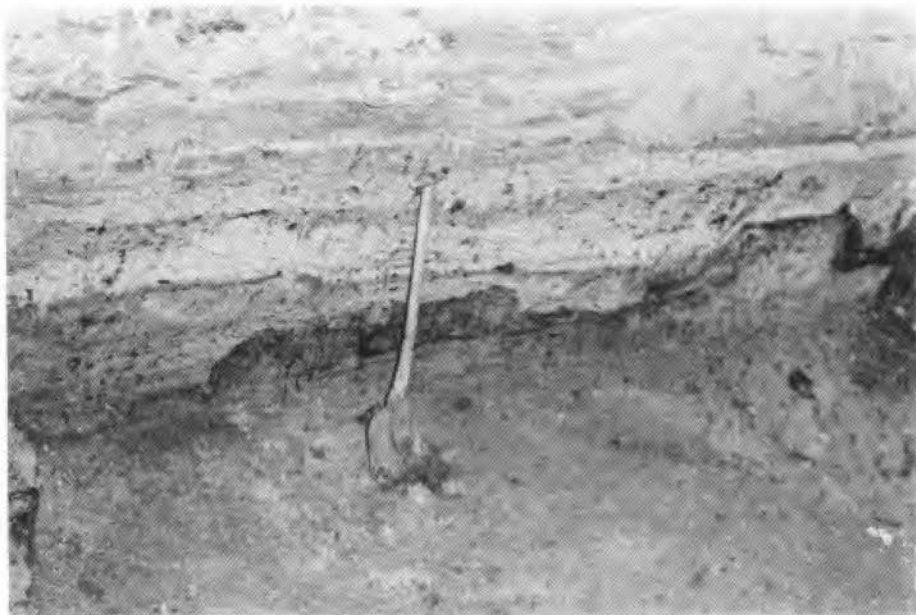

Foto 3

Kelders Markt 26 en Langestraat 56 (tekening 5, 6, 7 en 8)

Bij de verbouwing van het Cultureel Centrum in 1986 was er ook gelegenheid om de kelders aan een nader onderzoek te onderwerpen. We beginnen met de kelders onder het pand Markt 26. Hier valt het sterk op dat er vele muren zijn, maar weinig eenheid is in de maten van muurdikte en gebruikte metselklinkers.

Het hele gebouw is onderkelderd en verdeeld in een gang J bestaande uit twee delen, een vertrek G waarin de trap naar boven en zeven overige vertrekken A t/m F en H.

Van de gang en de keldervloeren valt op dat de vloer in vertrek A 20 cm lager ligt dan de overige vloeren. Een reden hiervoor is niet te achterhalen. De muren werden gemeten op 1 m hoogte vanaf de vloer.

Als nu de tekening bekeken wordt, valt het op, dat er weinig lijn zit in de dikte van de muren. De reden is moeilijk te achterhalen, maar kan het gevolg zijn van vele verbouwingen. Niet aannemelijk is, dat bij de bouw van een pand zo vele maatvoeringen gebruikt werden en zeker niet in de funderingen van de buitenmuren. Aannemelijk is, dat hier reeds diverse bouwsels gestaan hebben voordat het kadaster werd ingesteld. Maar ook daarna moet veel gebouwd en weer gesloopt zijn.

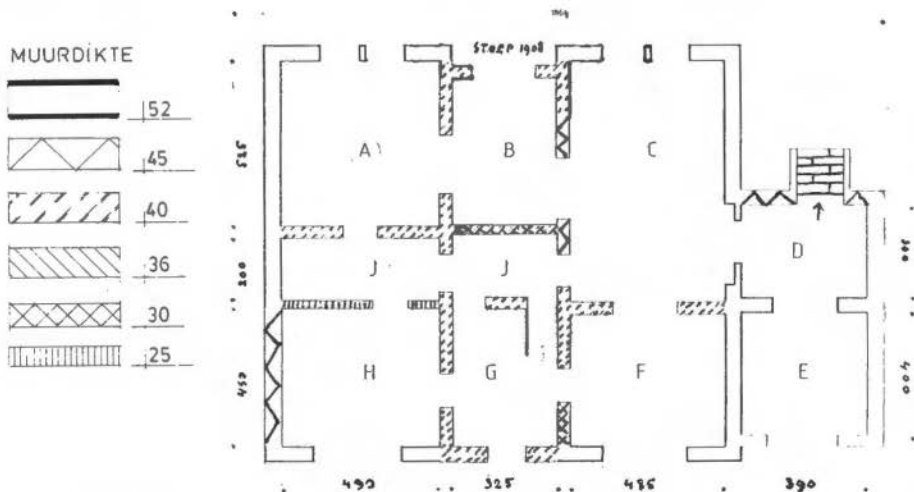
Op de kadastratekening van 1826 staan gebouwen op de plaats van Markt 26 en Langestraat 56, die op de kaarten van resp. 1866 en 1844 verdwenen zijn (tek. 1). Van Markt 56 vinden we de huidige bouwvorm voor het eerst in 1856 met aanbouw in 1864, 1866, 1890 en 1926.

Langestraat 56 verschijnt eerst weer in 1866, terwijl er wel een pand op die plaats bestond.

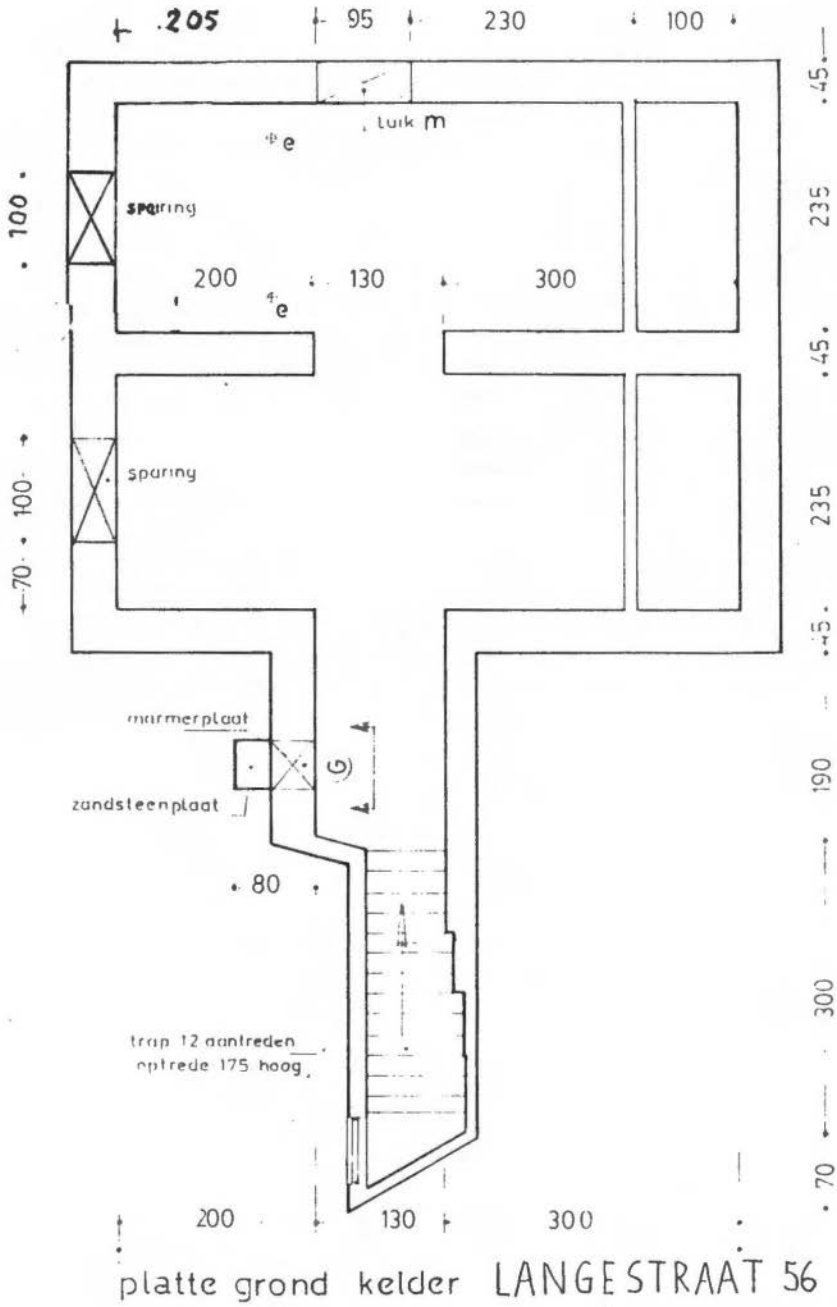
Wat er echter aan het pand Markt 26 gebouwd en verbouwd werd, zal moeilijk zijn te achterhalen. Maar dat er vele malen wat aan veranderd werd, blijkt ook duidelijk uit de vele vormen van de zolderingen. Gemetselde bogen in twee afmetingen op stalen balken, zware houten balken met planken, lichtere houten balken met planken. De laatste twee soorten voorzien van stucwerk op riet. Aan hetgeen bij de huidige verbouwing bloot kwam, was ook duidelijk te zien dat zowel de muur- als de zolderconstructies niet doorgaand verbonden waren, maar in en aan elkaar gepast.

De gebruikte steensoorten geven geen uitsluitsel over ouderdom. Op sommige plaatsen werden reeds eerder gebruikte klinkers gevonden, gezien de grotere afmetingen.

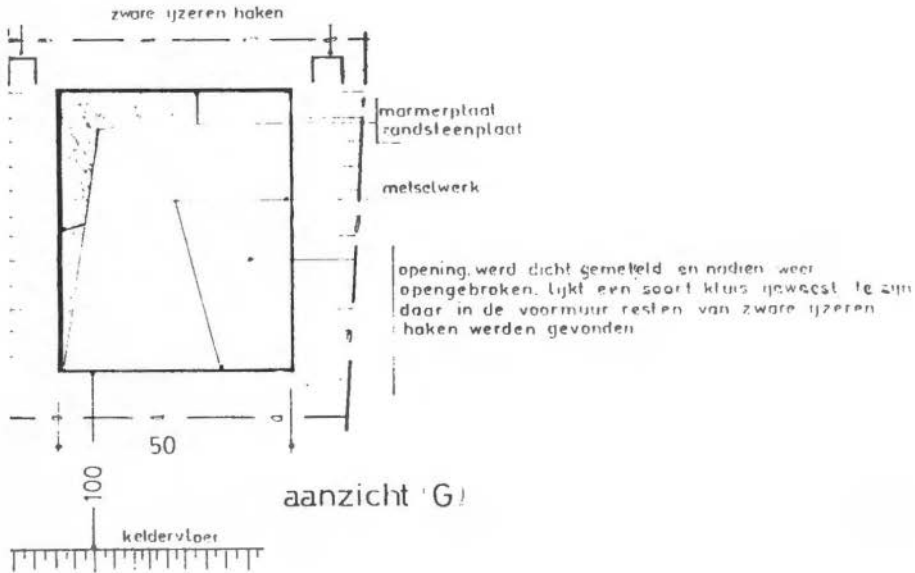
De met zandsteen omlijste deuropening aan het einde van de gang J gaf toegang tot een trap die van daar links langs de muur naar boven ging in de stallen (tek. 2). Maar voordien was er een zandstenen trap, die recht voor de deur naar boven ging. Maar waarheen? Gezien de ronde uitholling van de treden aan de voorzijde door slijtage, moet deze trap of oud en/of veel gebruikt zijn. De constructie van de trap komt overeen met die vanuit de kelder D naar de Markt.

Tekening 5

Tekening 6

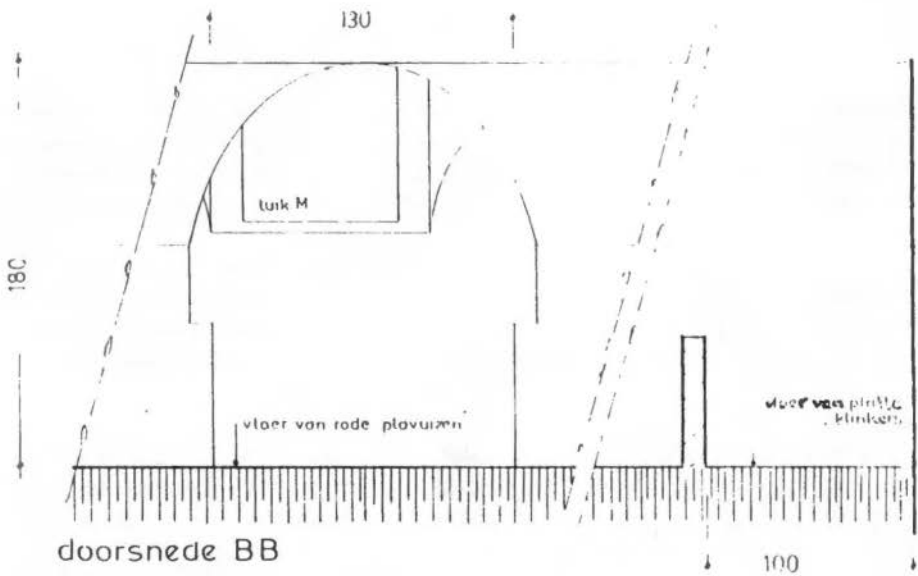
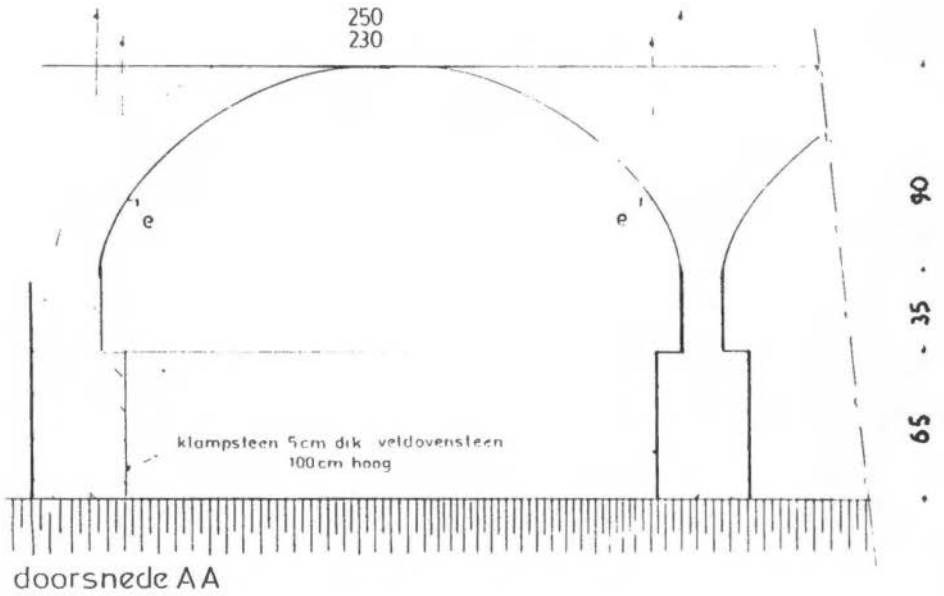
Tekening 7

Evenals van de trap D op tekening 2 waren de treden van deze zandstenen trap bij kelder D sterk uitgesleten. De vraag rijst, waarvoor deze trappen gebruikt werden. Wat deed men in die kelders? Had het te maken met textiel? Werd er wat vervaardigd en/of opgeslagen? Mogelijk wordt hierop nog eens een antwoord gevonden.

Uit de betegeling van de muren is wel op te maken, dat in elk geval na het dichtmetselen van de trap D (tek. 2), de kelders A, B en H gebruikt werden als keuken, wijnkelder, voorraadkelder en voor andere huishoudelijke doeleinden. Voor de ruimten C t/m G is dit niet meer zo duidelijk vast te stellen.

Langestraat 56

De reden van het bekijken van de kelder van dit pand was de wat merkwaardige ligging in het pand en de toegang. De ligging op het kadastrale plan van 1826 (tek. 1) doet veronderstellen, dat deze kelder onder een soort keukendeel aan de achterzijde van de toenmalige bebouwing lag. Voorts is dan nog mogelijk dat na de brand van 1862 bij de herbouw de kelder werd gehandhaafd ondanks de toen gewijzigde rooilijnen. Wat opvalt is de nauwe toegang en de merkwaardige versmalling van de keldertrap (tek. 6).

Tekening 8

Vastgesteld kon worden dat de rechter trapmuur werd uitgebreid voor verbreding van de treden. Maar waarom de linker trapmuur geplaatst werd of gehandhaafd zoals die er nu staat, konden wij niet achterhalen. Ook de functie van de merkwaardige schuine muur onderaan bij het einde van de trap bleef onduidelijk. Onze indruk is, dat deze trap een andere verving. Maar waar zat dan die andere trap? In de kelderruimten wees niets op het aanwezig geweest zijn van een trap. Mogelijk kan dit nog eens nader worden onderzocht bij een latere verbouwing van deze hoek.

Aan het einde van de trap bevindt zich een soort gang, die tot de eigenlijke kelderruimten toegang geeft. In deze gang vonden wij een soort kluis G (Tek. 7), die gezien de nog aanwezige haken, afgesloten kon worden. Uit de aanwezige sporen bleek, dat deze ruimte op een gegeven moment werd dichtgemetseld, maar naderhand weer opengebroken. Merkwaardig was de ontdekking, dat deze ruimte van boven werd afgesloten door een zandstenen en een witmarmeren plaat. Het doel van deze ruimte is een volslagen raadsel.

De twee kelderruimten (tek. 8) zijn identiek van indeling. Beide hebben een sparing naar buiten. Deze sparingen deden, gezien de gevonden resten, op een gegeven moment dienst als stortgat voor cokes.

Aan de rechterzijde bevond zich een muurtje en daarachter een vloer van platte klinkers. De overige vloerdelen bestaan uit rode plavuizen. Deze afgescheiden gedeelten kunnen dienst gedaan hebben als opslag van aardappelen, kool, en dergelijke, mogelijk ook voor de wijnvoorraad.

In het achterste deel werden aan de tuinzijde links en rechts nog enkele haken (e) gevonden, die kennelijk gediend hebben om zwaardere zaken aan op te hangen. Te denken valt aan gedroogd vlees, spek enz.

Dan werd in deze ruimte nog een opening M aangetroffen, die door middel van twee zich voor elkaar bevindende luiken van 75x95 en 70x70 cm werd afgesloten. Ook het doel van deze opening laat naar zich raden, aangezien de opening destijds naar buiten moet zijn geweest, gezien het gat in de muur.

In een later stadium moet de muur van het belendende pand er voor zijn gemetseld. Maar waarom men dan het gat in zijn eigen muur niet dichtmetselde, blijft een raadsel. De beide ruimten hebben een gemetselde gewelfconstructie. Onze indruk is dat wij hier te maken hebben met een kelder uit eind 18e begin 19e eeuw, die men na de brand van 1862 zo goed mogelijk heeft proberen in te passen in de nieuwbouw.

H. Kolkman
tekeningen H. Kolkman en
B. Vloedbeld

WERKGROEP REKENINGEN DROST VAN TWENTE

In 1982 heeft de Vereniging Oudheidkamer 'Twente' deel I in de serie 'Rekeningen van de Drost van Twenthe (1567-1610)' uitgegeven. In dit handzame boekje gaat het om de Rekening van Gosen van Raesfelt de jonge, drost van Twenthe over de jaren 1567-1572. De transcriptie werd uitgevoerd door een werkgroep, voortgekomen uit een groep cursisten oud-schrift.

Een andere werkgroep hield zich in dezelfde periode bezig met de transcriptie van het Verpondingsregister van Twenthe van 1601 en 1602. Behalve docent van de cursisten was archivaris A.J. Mensema in deze periode tevens begeleider van de twee projecten. Verder was de toenmalige directeur Hulshoff van het Rijksmuseum Twenthe bij de werkzaamheden betrokken.

Na het verschijnen van het Verpondingsregister in druk viel de werkgroep uit elkaar. De 'Rekeningen-groep' hield het wat langer vol en ging bezig met een Rekening over de periode 1581-1586. Ondanks dat de transcriptie bijna klaar was, viel de groep uit elkaar en tot publicatie is het nooit gekomen.

In februari van dit jaar heeft zich een nieuwe groep gevormd die het transcriptie-karwei alsnog wil afmaken. De heer Mensema is opnieuw bereid gevonden om het groepje, bestaande uit Jan Bossink, Truida Cramer-Van Bochove, Peter Spee, Jan Wiefker en Dick Schlüter, te begeleiden.

Doel van de transcriptie is om alsnog te komen tot publicatie van de resterende Rekeningen van de verschillende drosten van Twente ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648).

De groep ontvangt van het Rijksarchief te Zwolle een copie van de originele Rekeningen. Het belang van het project is gelegen in het feit dat de Rekeningen een schat aan informatie bevatten over Twente en zijn bewoners. Er staan onder andere overzichten in van afdrachten door richterambten van boetes en zogenaamd 'koegeld'. Behalve voor genealogen interessant, wordt er ook veel informatie gegeven over de toenmalige sociaal-economische situatie in het drostambt Twente. Tevens wordt het mogelijk om de houding van de bevolking ten opzichte van de Staatse, respectievelijk Spaanse 'bezitters' te bepalen. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in opgelegde boetes voor het mishandelen of doden van soldaten of het weigeren van 'wagendiensten'.

In de Rekeningen treffen we tevens aantekeningen van de drost aan over de wijze waarop hij de hoge rechtspraak uitoefende. De werkgroep heeft de overtuiging dat door transcriptie van deze bronnen de geschiedenis van Twente tijdens de Tachtigjarige Oorlog verder kan worden verrijkt.

Het Rijksarchief is ingenomen met de werkzaamheden, omdat primaire bronnen voor een breed publiek toegankelijk worden gemaakt. Het te zijner tijd en in nader overleg met het bestuur van de Oudheidkamer in druk verschijnen van de transcriptie maakt het opvragen van de kwetsbare boeken tevens overbodig.

Namens de werkgroep,
Dick Schlüter

BOEKBESPREKING**In de Bodem van Salland en Twente**

Bij de uitgeverij 'Lingua Terrae' verscheen kort geleden 'In de bodem van Salland en Twente', een geologische en archeologische gids met excursies.

De opzet van deze gids was, dat de inhoud voor ingewijden genoeg diepgang zou hebben, maar ook voor de geïnteresseerde leek toegankelijk moest zijn. Ook voor hen, die verantwoordelijk zijn voor een juist beheer van onze bodem, is dit boek bedoeld, want op zijn minst is daarvoor toch een basiskennis van de opbouw en ontstaanswijze van die bodem noodzakelijk.

Mijns inziens is deze opzet geslaagd. Vaktermen worden verklaard, moeilijke begrippen duidelijk uitgelegd. Er wordt veelvuldig verwezen naar een uitgebreide literatuurlijst en er is gezorgd voor een register op plaatsnamen en onderwerpen.

Het boek is rijk geïllustreerd met duidelijke tekeningen en schema's, met een groot aantal zwart/wit foto's en niet minder dan 21 kleurenfoto's van goede kwaliteit. Een aantrekkelijk en gebruiksvriendelijk resultaat, waarvoor een tiental auteurs een bijdrage leverden. Onder hen P. Venema van het Natuurmuseum in Enschede en A.D. Verlinde, de provinciaal archeoloog.

Eén ding moet mij echter van het hart: hoewel dit boek gaat over geologie en archeologie, worden in het overzicht van musea (p. 245) alleen die op geologisch gebied genoemd. Voor wat betreft de archeologie zou men hier en daar in plaatselijke oudheidkamers terecht kunnen. Dit doet geen recht aan het Provinciaal Overijssels Museum te Zwolle voor Salland, noch aan de Oudheidkamer 'Twente' in het Rijksmuseum te Enschede voor Twente. Beide musea hebben een niet onbelangrijke archeologische collectie, die het zeker waard zijn om vermeld en bezocht te worden!

De collectie van de Oudheidkamer 'Twente', die de laatste jaren in afgeslankte maar gemoderniseerde vorm in de galerij van het Rijksmuseum 'Twente' was opgesteld, zal echter vanaf 1 januari 1994 voorlopig niet meer te zien zijn. Wegens gebrek aan ruimte in het nieuwe onderkomen van de Oudheidkamer, zal de collectie voorlopig in het Rijksmuseum blijven en beheerd worden door dr. A.D. Verlinde. Het museum zal echter voor een grote verbouwing voorlopig gesloten zijn.

M.P.v.S.

Rappol, M. (red.). 'In de bodem van Salland en Twente';
geologie - archeologie - excursies
Uitgeverij Lingua Terrae
ISBN 90 - 74417 - 02 - 7
Prijs: f 39,50.

BOEKBESPREKING

HUTTENKLAAS

Vanaf het midden van de vorige eeuw heeft de in 1775 samen met zijn vrouw en zoon terechtgestelde crimineel Huttenklaas de pennen in beweging gebracht. Naast de archiefstukken hebben verschillende auteurs zich voor het 'verhaal' over de familie Annink (uit Hengevelde bij Goor) laten inspireren door de vertelcultuur. Hierdoor is naast 'adel' ook de nodige 'onadel' over de familie Annink geschreven. Rob Küpers pakt in het boek 'Het proces Huttenklaas' de 'oerbron' oftewel de in het Rijksarchief Overijssel in Zwolle aanwezige processtukken uit de kast. Uit de verwerking van de gegevens en de opzet van het boek komt naar voren dat Küpers geen wetenschappelijk verantwoorde publicatie heeft willen schrijven. Zo omvat de bibliografie slechts een deel van de literatuur die over Huttenklaas in de loop der tijd is verschenen. In het rijk geïllustreerde boek ontbreken tevens gedetailleerde verwijzingen hoe de schrijver aan zijn kennis is gekomen. Hierdoor ontstaat ten onrechte de indruk dat Küpers nieuw materiaal toevoegt aan hetgeen we reeds over de familie Annink wisten. Met uitzondering van een verslag van een vergadering van Ridderschap en Steden van Overijssel - over de verbanning van Gerrit Annink - zijn de in het boek gepresenteerde (archief)gegevens zonder uitzondering bij andere auteurs te vinden.

De waarde van het boek van Küpers is dat hij alles op de rij zet, maar 'ere wie ere toekomt' had desondanks niet misstaan. De informatie die de auteur over de achttiende eeuw geeft - hij wil Huttenklaas 'in zijn tijd plaatsen' - is erg summier en bevat helaas de nodige fouten. Zo hebben er in Twente wel richteramten maar geen 'schoutambten' bestaan. Die treffen we aan in Salland. Verder zou het oudste galgenveld van Oldenzaal volgens de schrijver bij de Kribbenbrug in De Lutte hebben gelegen. Uit zestiende eeuwse bronnen blijkt dat het Marktplaatsplein zowel als het niet ver van de Deurningerpoort gelegen 'Het Woord' deze eer te beurt vallen. Volgens Küpers is de laatste executie in Overijssel op 3 maart 1818 in Almelo uitgevoerd. In Zwolle werd echter in 1837 nog Albert Wetterman wegens vergiftiging van zijn vrouw opgehangen. Helemaal bont maakt de schrijver het door te stellen dat er tussen 1674 en 1795 geen sprake is geweest van 'vreemd krijgsvolk' in Twente. Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog waren hier jarenlang soldaten gelegerd en ook op andere tijdstippen trokken er troepen door Twente op weg naar de slagvelden in Europa. Verder kleurt de schrijver de tekst in met 20ste eeuwse waardeoordelen die voor een beschouwing van de 18de eeuw niet relevant zijn. Het grootste deel van het boek bestaat overigens uit een correcte (!) weergave van de vrijwel complete inhoud van de processtukken uit 1775. Ondanks het telkens geven van een 'toelichting' vrees ik echter dat de gegevens voor het brede publiek moeilijk toegankelijk zijn. Uitgeverij Van de Berg en Küpers hadden er kortom goed aan gedaan het manuscript te laten 'screenen' door een strafrechtsspecialist en een historicus die goed op de hoogte is van de historie van Twente. Dan was naar mijn stellige overtuiging een veel evenwichtiger en kwalitatief beter boek het resultaat geweest.

Dick Schlüter

Küpers, Rob., Het proces Huttenklaas,
Uitgeverij Van de Berg, Enschede (1993), ISBN 90-5512-010-3, f 37,50.

VERSCHEENEN TIJDSCHRIFTEN

Na telefonisch overleg te raadplegen in de bibliotheek van de Oudheidkamer 'Twente'.

Aold-Hokseberge, Orgaan van de historische kring Haaksbergen, 1993, no. 3.

Asbreuk, B.E., **In en rond de boerderij het jaar rond, door de eeuwen heen VII**, p. 1685-1688.

Asbreuk, W.E. ten en J.G.L. Overbeeke, **De erven Swerink in Brammelo (3)**, p. 1689-1693.

Hagen, H.J.J. ten, **Grepen uit de Haaksbergse gerichtspocollon**, p. 1693-1697.

Hagen, H.J.J. ten, **Historie der kerken van Haaksbergen parochie H.H. Bonifatius en gezellen (III); Pastoraat J. Brandsma 1933-1963 (vervolg)**, p. 1697-1699.

Hagen, H.J.J. ten, **Jhr. von Heijdenstraat**, p. 1700.

Aold-Hokseberge, Orgaan van de historische kring Haaksbergen, 1993, no. 4.

Asbreuk, B.E., **In en rond de boerderij het jaar rond, door de eeuwen heen VIII**, p. 1707-1708.

Asbreuk, B.E., **Het oude germaansche boeren-erfrecht door wijlen H.E.J. Berendsen, notaris te Haaksbergen**, p. 1709-1710.

Asbreuk, W.E. ten en J.G.L. Overbeeke, **De erven Swerink in Brammelo (4)**, p. 1711-1713.

Asbreuk, B.E., **Drie eeuwen onderwijs te Sint Isidorushoeve (I)**, p. 1714-1715.

Jaarboekje 1993/1994, St. Historische Kring Vasse Mander Hezingen.

Kuil, J.G.v.d., **Dagboek van een dorpskapelaan (2)**.

Haar, J.G. ter, **Herman Demer, knecht bij Geerdink Johannink te Vasse van 1923 tot 1943**.

Booyink, H.J., **Wat is te toch n deel veranned**.

Verlinde, A.D., **Noordtwentse essen en archeologie**.

Paskamp-van Santen, M., **Het erve 'Oude Meyer' te Mander**.

Mulder-Essink, A., **Over doopsgezinden en... bombazijn**.

Paskamp-van Santen, M., **Braoksien en Dieks en het erve Braakhuis te Vasse**.

Oet de Boerschopn, Vereniging Heemkunde Weerselo, 1993, no. 47.

Blenke, T., **De laatste "Boottrein" reed door de gemeente Weerselo**, p. 9-11.

Engelbertink, H., **Maarke Rossum deel 45**, p. 24-28.

Oald Hengel, 1993, no. 5.

Baaren, H. van, **De krant van na de oorlog; Strijdend Nederland werd Hengelosch Dagblad**, p. 3-5.

Fellinger-Wolff, Mw. **Twee ons bonbons voor een kwartje**, p. 101-102.

Welberg, G.J., **De marke Klein Driene (7)**, p. 103-105.

Schwertasek, J., **De Hengeler Bek**, p. 105.

Schwertasek, J., **De straat waarin wij wonen; Deldenerstraat (vervolg)**, 107-109.

Reynders, H., **De havezathe Hengelo in 1615 op een heuvel**, p. 111-113.

Reynders, H. **Een gelukkige ontknoping?**, p. 113.

't Onderschoer, 1993, no. 3.

Asma, H., **De oogst in Overijssel in 1893**, p. 19-20.

Boink, H., **Uit de gemeenteraad voor 100 jaar**, p. 21-24.

Rijkee, V.C., **Dagboek Rijkee voorjaar 1945**, p. 25-32.

Haverkort, H.H.J., **Twents, parel onder de dialecten**, p. 33-34.

Rorink, R.F.A., **Geestelijke pressie in 1744**, p. 35-38.

Dingeldein, W.H., **Geestverschijningen in Nordhorn**, p. 39-46.

Boink, H., **Uit geschiedenis zuivelfabriek De Volharding te Denekamp**, p. 47-48.

Haverkort, H.H.J., **'t Hoalvast**, p. 49-50.

Asma, H., **Een halve eeuw in de textiel**, p. 51-58.

Boink, H. e.a., **Onze straatnamen**, p. 59 e.v.

'n Sloopsteen, Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker, 1993, no. 35.

Roding, A., **Bombardement op 10 oktober 1943; Halve eeuw geleden Enschede door een ramp getroffen**, p. 3-4.

Nijkamp, L., **Kleine monumenten (2); Bakspieker op het Smalenbroek dateert uit de achttiende eeuw**, p. 5.

Kolkman H., **De gebruikers van de sportaccommodatie; G.J. van Heekpark biedt 75 jaar sport en ontspanning (2)**, p. 7-9.

Nijkamp, L., **Straatnaam als spiegel van historie; Landweerweg**, p. 9.

Wel-Nieman, B. van 't, **Schadeclaims leveren trieste verhalen op; Burgers wisten bij brand 1862 vege lijf nauwelijks te redden**, p. 11-13.

Hartong, G., **Einde van de inlijving bij Frankrijk; Enschede 180 jaar geleden door de Kozakken bevrijd**, p. 14-17.

Nijkamp, L., **Leo Harmonie en Soli Deo Gloria bestaan honderd jaar; Harmoniekorpsen vinden hun oorsprong in het krijgswezen**, p. 18-21.

Nijkamp, L., **Reuze steen 65 jaar voor Rijksmuseum**, p. 21.

Stad en Land, 1993, no. 3.

Mensema, A., **Verder dan de Hollander Graven**, p. 80-85.

Jans, E., **Vakwerkbouw nog steeds populair**, p. 89-90.

Jans, E., **Een Twentse zaeilooop of zaaibak**, p. 91-92.

Kers, A.J., **Bouwkundige tekeningen Jan Jans**, p. 99-101.

Twente Genealogisch, Nederlandse genealogische vereniging afdeling Twente, 1993, no. 4.

Smit, H.E., **Kwartierstaat Smit**, p. 74-75, **Kwartierstaat Ter Braak**, p. 75-76.

Wissink, A.W.M., **Kwartierstaat Grondman**, p. 77.

Scholten, H.M.J., **(Deel)Kwartierstaat Hermannus Scholten**, p. 77-79.

Roelofs, J., **Kwartierstaat Jansen**, p. 79-81, **Kwartierstaat Wicher Berkhof**, p. 83-84, **Kwartierstaat Johanna van Buren**, p. 84-86.

Twickelblad, 1993, no. 3.

Relker, S., **Conserveren van boeken Twickelbibliotheek is een monnikenwerk; Twee vrouwen en zesduizend boeken**, p. 5-6.

Wiek en Rad, 1993, no. 2.

Kleinjan, A.G., **Molengeschiedenis; De windkorenmolen te Bornebroek (1798-1958)**, p. 12-13.

ENSINK ANTIK

*Meubelen 18e + 19e eeuw
Inkoop - verkoop - taxatie*

*Oldenzaalsestraat 31-33
7551 KN Hengelo
Tel. 074-428744*

ANTIQUARIAAT GALERIJ REZA

MODERNE KUNST EN
OUDE BOEKEN
BOEKENZOEKDIENST

KORTESTRAAT 2
T/O ZOUTMUSEUM
POSTBUS 9 - 7490 AA DELDEN
TEL.: 05407 - 64792

GEOPEND:
DI/WO/DO: 14-18
VR: 12-21
ZA: 10-17 UUR

boekhandel Broekhuis

Sinds 1868

Algemene en Wetenschappelijke Boeken en Tijdschriften
School- en Studieboeken
Kantoorartikelen en Schrijfwaren

Hengelo

Enschedestraat 19
Telefoon 074-910267 Telefax 074-913892

Almelo

City Promenade 21
Telefoon 05490-12235

Enschede

Campus Boekhandel Universiteit Twente
Telefoon 053-892414

Enschede

Marktstraat 12
met antiquariaat & galerie
Telefoon 053-325210

*b*B

HUIZE HÖLTERHOF

Hölterhofweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 053 - 611306

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!

Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familieëunies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantieweken.

Vraagt folder en programma.

A. Bonzet SPECIAAL BOEKBINDERIJ

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053-314069

**OOK UW BINDWERK
IS BIJ ONS WELKOM**

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is

*Gespecialiseerde handboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten.
Levering franco door geheel Nederland
Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten.*